KNÖLSVANEN I VÄSTMANLAND

Sören Larsson

I samband med den internationella undersökningen av knölsvanpopulationens storlek i större delen av Europa och Sovjetunionen 1978 gjordes också ett upprop för Västmanlands del.

Knölsvanens förekomst i landskapet har tidigare behandlats (Lindell, 1974) men uppgifter under senare år har visat att väsentliga rapporteringsluckor förekommit.

Inventeringen har initierats genom upprop i Meddelanden från VOF genom brev som sänts till ett stort antal fågelkännare i landskapet och genom att kontaktmän för inventeringen utsetts i ett flertal kommuner.

Dessa och alla andra tackas härmed för att de bidragit till kännedomen om knölsvanen i landskapet.

Historik och utbredning

Det är osäkert om vår knölsvanpopulation har ett naturligt ursprung eller härstammar från svanparker och utplanteringar i Mälarområdet på 1700-talet och även senare.

Knölsvanens historia i östra delen av landskapet finns bra dokumenterad i brev och föreningsprotokoll hos Västmanlands Naturvetenskapliga Förening, de äldre uppgifterna till denna uppsats är hämtade ur detta material.

Den första kända häckningen av knölsvan i landskapet härrör sig från 1880-talet, då häckning ägde rum såväl i Björnösundet som Ängsjön i Västerås kommun. 1921 fanns fem kända häckningar i Mälarområdet, nämligen Tidö/Lindö, Freden, vid Kvicksund samt två mindre sjöar.

1922 rapporterade H. Hasselgren första häckningen utanför Mälarområdet. Ett par misslyckades med häckningen i Bysjön vid Gullvalla, Sala kommun. Även året därpå häckade svanarna i denna sjö med misslyckat resultat. Året därefter försvann sjön genom en utgrävning.

1924 häckade knölsvan i såväl Gussjön som Fläcksjön.

Från och med 1930-talets början häckade knölsvan i Västersjön i Surahammars kommun. Även där misslyckades häckningen första åren pga att sockenbor vallfärdade till sjön för att få se de celebra gästerna (Birger Andersson muntl.).

I slutet på 1940-talet hade knölsvanen nått upp i Bergslagsområdet. Samma år skedde häckning i Vevungen och vid Sundbo i Fagersta kommun (Nils Lindberg muntl.).

Knölsvanens utbredning västerut har varit svårare att få uppgifter om. Den första kända observationen daterar sig från 1891 då folkskollärare Signe

Asplund i Nora rapporterar 1 ex. vid Born i Norasjön i slutet av december. Nämnvärt är att knölsvanens kolonisering av västra Bergslagen skett under de senaste åren. Sålunda häckade knölsvan i Storåtrakten första gången 1972 (Ola Almkvist, brev). Fyra år senare häckade 6 par i området.

Från trakten kring Kopparberg rapporterades första häckningen 1969 (Nils Karlsson, brev).

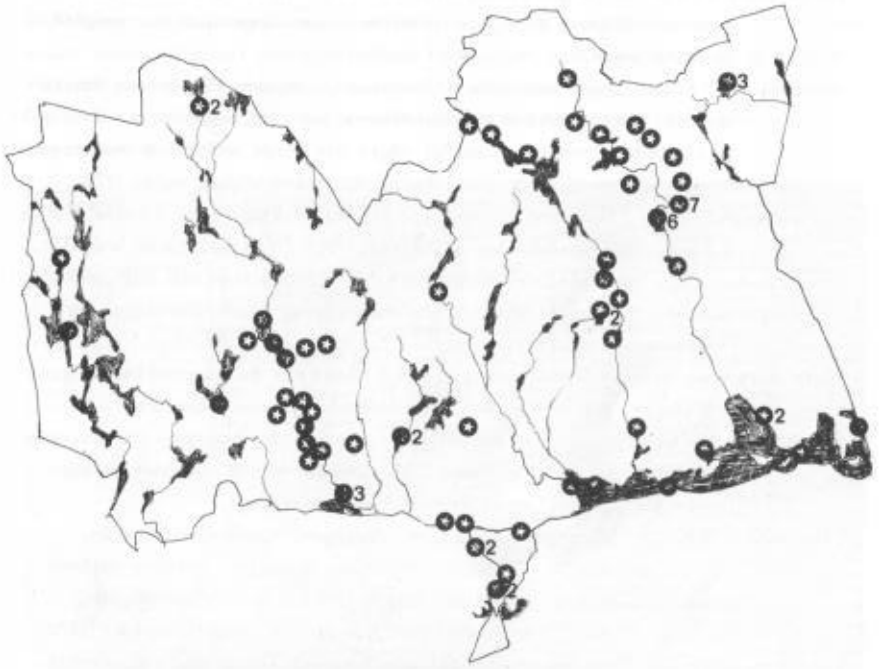

Karta över knölsvanlokaler i Västmanland. ✪ Anger ett häckande par. Siffra till höger om markering anger antalet häckande par om det överstiger 1 par.

Nuvarande förekomst.

Vid inventeringen saknades inte knölsvan som häckfågel i någon kommun i landskapet. Sammanlagt rapporterades 101 par varav 78 par genomförde äggläggning. Förhoppningen var att få samtliga par i landskapet inrapporterade. Genom upplysningar från rapportörer och kännedom om tidigare häckningslokaler för arten vågar jag gissa på att den häckande knölsvanstammen i landskapet uppgår till minst 120 par.

Jag skall här kommunvis redogöra för knölsvanförekomsten. Med revirhållande menas par som uppehöll sig på en lokal, i flera fall drog de bo men till äggläggning kom de aldrig.

Norbergs k:n. 3 häckningar (Dammsjön, Snyten och Långsjön) samt 2 revirhållande par.

Fagersta k:n. 3 häckningar (Vevungen, Lilla Aspen och Sundbo streke).

Sala k:n. 23 häckningar rapporterade (Gussjön, Fläcksjön, Storsjön, St.Klingen, Lasjön, Hörendesjön, Gorgen, Stävresjön, N.Tappebosjön och Bysjön) samt 4 revirhållande par. Kommunens alla sjöar är inventerade och inget par torde ha missats.

Surahammars k:n. 5 häckningar rapporterade (Gnien, L.Nadden, S.Nadden, Västersjön och Gläpen) samt 5 revirhållande par. Inget par har undgått inventeringen.

Västerås k:n. 6 häckningar (Asköviken, Rosholmen, Labbarn, Lubeck och Hässlösundet) samt endast ett revirhållande par. Mälarområdet är bara till vissa delar inventerat varför några par torde undgått inventeringen. Uppgifter saknas från tre lokaler där arten häckat sedan 1973.

Hallstahammars k:n. 1 häckning rapporterad (Ladugårdssjön) samt 3 revirhållande par. Hela området har inventerats och inget par torde undgåtts.

Köpings k:n. 3 par rapporterades häcka (Stäudd, Barkaröviken och Västlandasjön). Kommunen är bristfälligt inventerad varför några häckningar kan misstänkas undgåtts.

Skinnskattebergs k:n. 1 häckning (Utterberg). Även här är inventeringen bristfällig och rapport saknas från tidigare häckningslokaler.

Arboga k:n. 7 häckningar rapporterade (Jäder, Kvarnsjön, Högsjön, Findlaviken och Frösshammarsviken) samt 3 revirhållande par. Området är väl inventerat och alla par torde vara rapporterade.

Lindesbergs k:n. 21 häckningar (Sjömosjön, Väringen, Hammarsjön, Borsån, Lindesjön, Åtsjön, Aspasjön, Råsvalen, Dammsjön, Borsåns vattensystem Linde-Vedevåg, Finnåkersjön) samt 1 revirhållande par. 1978 häckade 31 par i kommunen. Något par kan ha undgått upptäkt 1978.

Nora k:n. Endast en häckning (Norasjön) och 1 revirhållande par rapporterat. Kommunen saknar knölsvanbiotoper och som mest brukar 2-3 par kunna häcka (P. Bernövall, brev).

Ljusnarsbergs k:n. 2 häckningar (Björken) och minst 1 revirhållande par.

Hällefors k:n. 2 häckningar (Grythytteviken, Klockabäcken) samt 2 revirhållande par. Området är välinventerat. Hällefors är ännu en svag knölsvankommun (T. Carlsson, muntl.).

Häckningsresultat.

Dålig reproduktion för arten har tidigare visats för Surahammars k:n (Larsson, 1974) och Salasjöarna (K.Eklund, muntl.). I uppropet önskades därför uppgifter om häckningsresultatet. Detta fordrar dock en stor arbetsinsatts varför sådana uppgifter erhållits bara i några fall.

Av de tre häckande paren i Norbergs k:n nådde endast en unge flygg ålder.

I Surahammar nådde inte någon unge flygg ålder av fem par. Paren i Hallstahammar, Ljusnarsberg, Hällefors och Skinnskatteberg fick inte fram någon flygg unge. Från Lindesberg rapporterades endast 5 ungar och från landskapets knölsvantätaste sjö, Gussjön med 7 par nådde inte någon unge flygg ålder. Däremot rapporteras lyckade häckningar från mälarregionen, 7 par hade där hela 19 ungar i augusti. Det är emellertid omöjligt att bedöma häckningsresultatet då det totala antalet häckande par är okänt.

Anledningar till de misslyckade häckningarna är i stort sett okända. I tre fall anser rapportören att den misslyckade häckningen berott på mänsklig aktivitet (kanotläger och båtupplagsplats) nämligen vid Uttersberg, Gnien och L.Nadden. Ovanstående motsäger inte att reproduktionen för knölsvanen för närvarande är låg i vårt landskap.

Ett av de västmanlänska knölsvanparen utan ungar i följe och med en misslyckad häckning bakom sig. En vanlig bild i våra sjöar tyvärr. Foto: Björn Westman.

Häckningsbiotop.

Landskapets knölsvantätaste sjöar var Gussjön med 7 par, Fläcksjön med 6 par och Råsvalen med minst 3 par. Knölsvanens bobygge är starkt knutet till bladvass (Phragmites communis) , antingen ligger boet i bladvassen eller i kanten av den. Häckning utanför bladvass har tidigare rapporterats endast från Fläcksjön och Sundbo streke. I Västmanland fordrar knölsvanen eutrofa slättsjömiljöer för skydd, föda och häckning. Genom fortsatt näringstillförsel även i

sjöarna i Bergslagen kommer antalet lämpliga knölsvanbiotoper att öka i landskapet.

Översomring.

Av intresse är också i vilken omfattning en häckningsberedda fåglar översomrar i landskapet. Under inventeringsåret förekom översomring av någon betydelse endast i två sjöar nämligen Fläcksjön med 64 ex. och Norrsjön (Surahammars k:n) med 24 ex. Tidigare har också rapporterats översomring av den storleksordningen från Gussjön 1957 och Asköviken 1975.

Övervintring.

De västmanländska knölsvanarnas övervintringsområde anges i huvudsak vara Öresundsområdet (Lindell, 1974). Det halsringmärkningsprojekt som pågår genom Naturhistoriska museet i Göteborg kommer framöver att ge exaktare information bl.a om övervintringen.

Nämnvärt är att en häckande knölsvanhona från Mälarområdet övervintrat vid Svanesund i Bohuslän under två vintrar. Och en halsringmärkt knölsvan som häckar i Gorgen har Kungsbackafjorden som övervintringslokal.

Övervintring av enstaka par noteras även i landskapet varje år från många olika lokaler.

Sammanfattning.

Knölsvanbeståndet i landskapet utgör ca 5-6 % av hela landets , om uppskattningen till 2000-2500 par (Ahlen, 1977) för hela landet är riktig. Trots det dåliga reproduktionsresultatet som visats under hela 1970-talet för Västmanlands knölsvanar kan man räkna med att populationsstorleken kan komma att bestå.

För mindre områden som kommuner har stora växlingar i beståndet förekommit från år till år beroende på olika orsaker Övervintringsförhållanden, övrig dödlighet mm. I vårt grannlandskap i söder, Sörmland finns mer än en femtedel av Sveriges knölsvanbestånd (Pettersson, 1978) och en påfyllning söderifrån till lediga lokaler kan förväntas. Antalet lämpliga häckningsbiotoper i Västmanland ökar.

REFERENSER

Ahlen,I. 1977. Faunavård Stockholm:Liber.

Bylin,K. 1975. Dalarnas Fåglar.

Ekman,S. 1921. Några jaktbara djurarters historia i Sverige under senare tid. 5. Knölsvan. - Svenska Jägarförbundets Tidskrift 59:2-31

Larsson,S. 1974. Knölsvanen i Surahammars kommun. -Meddelanden från VOF 5:13-15

Lindell, L. 1974. Knölsvaninventering i Västmanland 1973. Meddelanden från VOF 5: 7-12.

Pettersson,H. 1978. Knölsvanbeståndet i Sörmland. - Fåglar i Sörmland 11: 80-86

Sören Larsson, Håkantorpsgatan 9, 72476 Västerås

VINTERFÅGELRÄKNINGEN

Kjell Eklund

Vinterfågelräkningar har sporadiskt förekommit tidigare åtminstone i Sala, Surahammar, Hallstahammar och Västerås kommun. Intresset har dock ökat för denna enkla men värdefulla inventering.

Vinterfågelräkningen genomförs på så sätt att man antingen genomför en inventeringsrutt en gång, nämligen tiden runt jul- och nyårshelgen, eller fem gånger fördelade på perioden oktober till mars. Den senare uppläggningen är naturligtvis jobbigare men ger i gengäld mer information.

Inventeringsrutten skall ha 20 räkningspunkter. Från varje punkt räknar man de fåglar man ser och hör under exakt 5 minuter. På så vis får man en effektiv inventeringstid av 100 minuter på varje rutt, det blir därmed ett mått på fågelfaunan i det speciella området.

Samordnare för Vinterfågelräkningarna i Västmanland är överteckнad, för hela riket finns en kommitté i Lund.

Vilken information erhålles.

Ett stort antal vinterfågelräkningar genomförs i Sverige och man har fått ut endel intressant information ur materialet. Man har t.ex kunnat följa gråsiskans, tallbitens och flera andra invationsarters rörelser ned genom landet. Så visade exempelvis oktoberräkningen -79 att gråsiskan kommit ned till i höjd med norra Götaland varefter invationen ändrade riktning och böjde av mot väster. Det mycket uppmärksammade höststräcket av nötskrika (även uppmärksammat i vårt landskap) 1977 kunde följas tvärs över landet och man kunde se var yttergränserna gick.

Vintern är ju som alla vet, våra övervintrande fågelarters stora flaskhals Det är då som kommande häckningssäsongs population sållas ut. Genom vinterfågelräkningarna kan man erhålla uppgifter om hur våra skogsmesar klarar denna flaskhals. Vintern 78-79 kunde man se att skogsmesarna minskade i antal under den hårda midvintermånaden. Ser man på västmanlandsmaterialet för vintersäsongen 79-80 visar det att messtammen gått ned med ca 20 % .

Om tillräckligt många rutter genomförs anser jag att det också går att utnyttja Vinterfågelräkningarna för att få information om hur häckningarna för våra stationära arter lyckats.

Större hackspetten.

Ett exempel åter taget ur det västmanländska materialet skall jag redovisa. och det gäller större hackspettens förekomst under de tre vintersäsongerna